

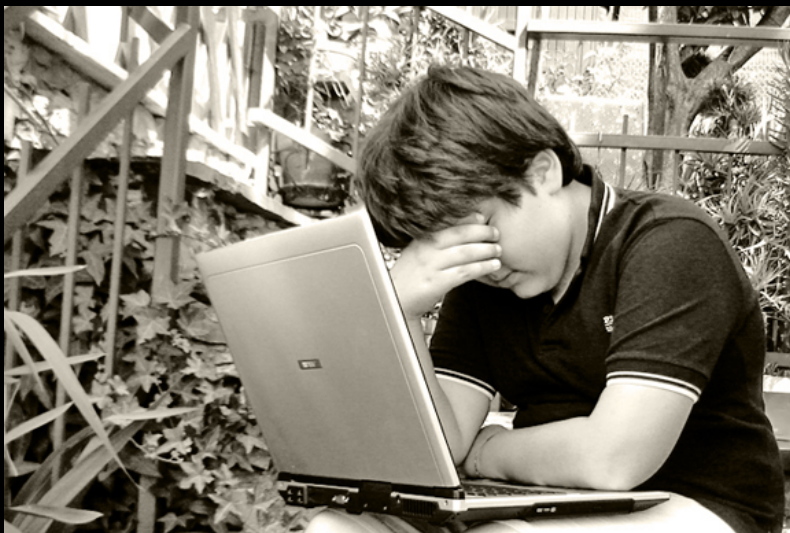

EENZAAM ONLINE

Het verband tussen eenzaamheid en online gepest worden en de rol van de mate van internetgebruik, een voorkeur voor online contact en online contact met vreemden.

Jasmijn van Katwijk

18 juni 2012

Studentnummer

3733297

Begeleidend docent

Dr. R. J. J. M van den Eijnden

Tweede beoordelaar

Dr. V. P. J. Duindam

DANKWOORD

Voor u ligt mijn masterthesis ‘Eenzaam Online’, een onderzoek naar het verband tussen eenzaamheid en online gepest worden en de rol van de mate van internetgebruik, een voorkeur voor online contact en online contact met vreemden. Deze thesis heb ik geschreven in het kader van de master Jeugdstudies aan de Universiteit Utrecht.

Met mijn bachelor bull Sociologie aan de UvA op zak bleek het voor mij een grotere opgave dan gedacht om mij te storten in de wereld van het kwantitatieve onderzoek. Vanuit mijn vooropleiding was ik enkel gewend aan het uitvoeren van kwalitatief onderzoek en het doen van kwalitatieve analyses. Het statistisch analyseprogramma SPSS en het uitvoeren van statistische analyses bleken wat dat betreft heel andere koek, niet helemaal mijn koek kwam ik achter. Door de inperking van mijn tijd door een fulltime stage- en werkweek, maakte ik het mijzelf niet makkelijker om SPSS snel onder de knie te krijgen. Heel wat avond- en weekenduren heb ik gestoken in het verdiepen in de kwantitatieve onderzoeksmethoden. Na verloop van tijd kreeg ik het steeds meer onder de knie en ik kan dan ook met enige trots zeggen dat ik de essentiële basis van SPSS en het uitvoeren van statistische analyses beheers.

Deze thesis heeft uiteraard niet tot stand kunnen komen, zonder de goede begeleiding en ondersteuning van Regina van den Eijnden. Ik wil haar hier dan ook hartelijk voor bedanken. Zij heeft veel kostbare tijd gestoken in mijn begeleiding en dit waardeer ik zeer. Ik ben haar dankbaar voor haar kritische, maar heldere feedback en uitleg en vooral haar geduld.

Daarnaast wil ik graag studiegenoot Fedde den Boer bedanken voor zijn bijles en uitleg over statistisch onderzoek. Dit heeft mij heel goed op weg geholpen en hielp mij beter te begrijpen wat de mogelijkheden zijn van SPSS. Daarbij ben ik Berthe Nova, met dezelfde Amsterdamse Sociologische achtergrond dankbaar als steun en uitlaatklep op momenten dat ik er wat betreft de statistische analyses even helemaal niet uitkwam. Het gezegde ‘gedeelde smart is halve smart’ ging wat dat betreft helemaal op.

Tenslotte wil ik mijn familie, vrienden en vriendje bedanken voor hun steun, betrokkenheid en vertrouwen de afgelopen tijd. Ik heb mede door mijn intensieve stage naast het schrijven van mijn thesis minder tijd aan hen kunnen besteden, maar ik ben blij dat zij hier begrip voor toonden.

Jasmijn van Katwijk

EENZAAM ONLINE

Het verband tussen eenzaamheid en online gepest worden en de rol van de mate van internetgebruik, voorkeur voor online contact en online contact met vreemden.

J.S.A. van Katwijk, Universiteit Utrecht
18.06.2012

ABSTRACT

Pesten vormt voor veel jongeren, hun ouders en docenten al jaren een probleem. Zowel op school als in de thuissituatie zijn de gevolgen te merken. Slachtoffers van pesten worden er eenzaam, onzeker en ongelukkig van. Doordat het sociale leven van jongeren zich door de jaren steeds meer heeft verplaatst naar het internet, krijgen veel jongeren tegenwoordig te maken met (een vorm van) online pesten. Online pesten is zowel voor ouders als docenten niet of nauwelijks te controleren of voorkomen. Daarom speelt in het onderwijs en onder opvoeders constant de vraag hoe zij beter grip kunnen krijgen op het online pesten en gepest worden van hun leerlingen en kinderen. Welke jongeren lopen nu een groter risico om online gepest te worden? En is daar een verklaring voor te vinden? Dit onderzoek besteedt aandacht aan deze vragen en probeert ouders, docenten en jongeren meer inzicht te geven op dit gebied. Er wordt gekeken of eenzame jongeren een groter risico lopen om slachtoffer te worden van online pesten. Daarnaast wordt onderzocht of een hoge mate van internetgebruik, een sterke voorkeur voor online contact en online contact met vreemden een rol spelen in dit verband.

Dit onderzoek maakt gebruik van twee metingen: in 2008 werden 4748 jongeren ondervraagd en in 2009 werden 4071 jongeren gevraagd naar hun internetgebruik- en gedrag. De vragenlijsten zijn afgenomen in klassensettings vanaf de eerste tot aan de vierde klas van het voortgezet onderwijs.

Uit de resultaten blijkt dat er een sterk verband bestaat tussen eenzaamheid en online gepest worden. Ondanks dat eenzame jongeren in vergelijking met niet- eenzame jongeren een hogere mate van internetgebruik hebben, vaker de voorkeur geven aan online contact boven contact in het echte leven en meer online contact met vreemden hebben, zijn dit geen verklaringen voor het feit dat eenzame jongeren vaker online gepest worden. De onderzoeksresultaten bieden handvatten aan zowel docenten, ouders als jongeren voor het beter helpen voorlichten over en grip krijgen op de risico's van online gepest worden. Daarnaast biedt dit onderzoek inzichten voor vervolgonderzoek op het gebied van online pesten onder eenzame jongeren.

ABSTRACT (English)

Bullying has been a problem for years for many adolescents, their parents and their teachers. Both at school and at home, the effects of bullying are sensible. Victims of bullying are more lonely, insecure and more unhappy than non- victims. The social life of adolescents is moving more and more to the internet. As a result, many young people today have to do with (a form of) online bullying. Online bullying is for both parents and teachers hard to monitor or prevent. That is why educators and parents constantly wonder how they can get better insight in online bullying among their students and children. Which young people are having more risk of being bullied online? And is there an explanation for that? This research focuses on these questions and tries to provide more insight in this theme for parents, teachers and adolescents. This research investigates if there's a relation between loneliness and being bullied online. In addition, this research investigates whether a high degree of internet use, a strong preference for online contact and online contact with strangers plays a role in this relation.

For this research, two measurements has been done: in 2008, 4748 young people were questioned and in 2009, 4071 young people were asked about their internet usage and behavior. The questionnaires were completed in class settings from the first- until the fourth grade of secondary education.

The results show a strong correlation between loneliness and being bullied online. Despite the fact that lonely people compared to non-lonely people have a higher degree of internet use, often prefer online contact above contact in real life and having more online contact with strangers, these are not explanations for the fact that lonely adolescents have more risk of being bullied online. The results of this study provide tools for both teachers, parents and young people for better education about this subject. The results give them more insight in online bullying among adolescents. Additionally, this research gives insights for further research in the field of online bullying among lonely adolescents.

Aantal woorden exclusief dankwoord en abstract, inclusief referenties en tabellen: 6560

INLEIDING EN ONDERZOEKSVRAAGSTELLING

1. Introductie

Dat de jeugd elkaar niet altijd lief en aardig behandelt is niets nieuws. Pesten en plagen onder jongeren is iets van alle tijden. De vorm van pesterijen verandert echter wel door de jaren. Jongeren hebben steeds meer en steeds nieuwe middelen tot hun beschikking om met elkaar te communiceren. Er zijn dus ook meer middelen voor handen om elkaar te treiteren. Een belangrijke ontwikkeling in het pestgedrag van jongeren is de opkomst van internet. Het internet is inmiddels niet meer weg te denken uit het leven van jongeren. Ze brengen vele uren door op het web. Ze maken hun huiswerk via internet; mailen; gamen; zoeken informatie; werken aan hun digitale imago door middel van profielensites en communiceren via internet met elkaar. Jongeren die frequent internet gebruiken en daarbij ook risicovol internetgedrag vertonen zoals het openlijk verspreiden van persoonlijke gegevens, compulsief internetgebruik en contact leggen met vreemden, lijken vaker slachtoffer te worden van online pesten (Erdur-Baker, 2010).

Online pesten is herhaaldelijk vijandige of agressieve communicatie via elektronische of digitale media door individuen of groepen, bedoeld om schade of ongemak aan anderen toe te brengen. Bij online pesten is de identiteit van de pester niet altijd bekend. Online pesten vindt over het algemeen buiten het schoolplein plaats (Tokunaga, 2010). Via internet vallen factoren zoals bijvoorbeeld face-to-face contact weg, die belangrijk zijn voor het ontwikkelen van beleefde gedragingen en persoonlijke interacties (Daft&Lengel, 1984).

Door het steeds intensievere internetgebruik van jongeren is deze vorm van pesten meer en meer een serieus probleem geworden. De gedachte heerst dat jongeren die veel tijd op internet doorbrengen ook digitaal zeer vaardig zijn. Het tegengestelde bevestigt het onderzoek van Van Deursen en Van Dijk (2008). Zij stellen dat jongeren niet altijd over de vaardigheden beschikken om risico's op het internet te vermijden. En hoe meer zij online zijn, hoe meer zij blootgesteld worden aan de risico's van internet. Vooral jongeren die in het offline leven minder goed in de groep liggen, hebben een sterke voorkeur voor online activiteiten (Van den Eijnden, et al. 2006). Ook eenzame jongeren zoeken hun contacten vaker via internet en lopen daardoor meer risico op online gepest worden.

Wat jongeren precies op internet doen is voor zowel ouders als leerkrachten niet altijd te controleren. De meeste jongeren hebben vrije toegang tot internet. Niet alleen op school, maar ook thuis kunnen zij zich lange tijd ongestoord op internet vermaken. Het lijkt dus ook niet te voorkomen dat jongeren soms negatieve ervaringen opdoen tijdens hun online

activiteiten. Doordat ouders en docenten slechts minimaal toezicht kunnen houden is online pesten niet altijd zichtbaar en moeilijk te achterhalen (Mediawijzer.net, 2010). Dit terwijl uit recent onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau (2011) blijkt dat ongeveer 60.000 Nederlandse kinderen van 9 tot en met 16 jaar in 2010 herhaaldelijk werden gepest via het internet. Ook werden er regelmatig persoonlijke ontmoetingen gepland met onbekenden waar via internet contact mee was gelegd. Helaas hielden sommige jongeren hier een nare ervaring aan over.

De risico's van het internet zijn nog lang niet bij iedereen bekend. Daarnaast komen er op dit gebied constant nieuwe ontwikkelingen en veranderingen bij. Doordat het sociale leven van jongeren zich steeds meer verplaatst naar het internet, krijgen steeds meer jongeren te maken met (een vorm van) online pesten. Daarom is het van groot belang dat hier regelmatig onderzoek naar wordt gedaan om zowel jongeren, opvoeders als docenten op de hoogte te houden van- en voor te lichten over de ontwikkelingen op het gebied van internetrisico's. Welke jongeren lopen bijvoorbeeld meer risico om online gepest te worden? En is hier een verklaring voor te vinden? Dit onderzoek besteedt hier aandacht aan. Er wordt gekeken of eenzame jongeren een groter risico lopen om slachtoffer te worden van online pesten. Daarnaast wordt onderzocht of een hoge mate van internetgebruik, een sterke voorkeur voor online contact en contact met vreemden een rol spelen in dit verband.

2. Eenzaamheid en online gepest worden

Wanneer iemand zich eenzaam voelt, heeft dit vooral betrekking op de kwaliteit van relaties of op het feit dat het aantal contacten lager is dan gewenst. Het gaat vaak om een subjectieve ervaring: iemand weegt zijn bestaande relaties af tegen zijn eigen wensen of verwachtingen ten aanzien van relaties. Deze wensen en verwachtingen baseert hij/zij op zijn omgeving. Ook al lijkt iemand voor de buitenwereld veel sociale contacten te hebben, hij/zij kan zich alsnog eenzaam voelen doordat hij/zij de kwaliteit van zijn relaties niet als bevredigend beschouwt (Savelkoul en Tilburg, 2012). Omdat het vooral in de leeftijd van adolescenten belangrijk is om 'erbij te horen' ervaren zij het als een probleem wanneer zij voor hun idee weinig (goede) vrienden hebben. Om vriendschappen te sluiten en sociale relaties te onderhouden zijn sociale vaardigheden van onmiskenbaar belang. Sommige jongeren zijn echter onhandig of verlegen of hebben gebrek aan zelfvertrouwen. Dit zorgt er voor dat het lastiger is om contacten te leggen en vast te houden (Janssen en Boreel, 2000). Als gevolg hiervan voelen jongeren zich sneller eenzaam. Dit werkt elkaar in de hand; eenzame jongeren willen wel meer en betere vriendschappen sluiten, maar doordat zij vaak minder sociaal vaardig zijn lukt dit niet altijd.

Hierdoor worden zij nog eenzamer.

Jongeren die er afwijkende sociale normen op na houden in vergelijking met zijn of haar peergroup worden niet alleen eenzamer, maar vormen daarnaast ook een makkelijk doelwit voor pesterijen (Norris, 2010). Vriendschappen kunnen de kans op gepest worden verkleinen; zeker als dit om vriendschappen met niet- kwetsbare jongeren gaat. Jongeren die dus maar weinig (of enkel kwetsbare) vrienden hebben, lopen meer risico om gepest te worden (Scholte, 2006). Slachtoffers van pesten kenmerken zich dan ook door het hebben van weinig vrienden. “Ze hebben moeite zichzelf te verdedigen en staan machteloos tegenover pesters. In een groep vertonen ze mede daardoor angstig en onzeker gedrag, bang om uitgelachen te worden. Ze voelen zich meestal eenzaam”(Lonnee en Trierum, 2008:149). Eenzaamheid kan naast oorzaak dus ook een gevolg zijn van pesten. Eenzame jongeren die gepest worden, kunnen zich hierdoor vervolgens nog eenzamer gaan voelen.

Jongeren die in het offline leven gepest worden, ondervinden daarnaast vaak ook problemen op internet. Uit onderzoek blijkt dat veel online pest-incidenten hun oorsprong hebben in de offline wereld (Mishna et al., 2011). Een combinatie van zowel offline- als online gepest worden lijkt de meeste negatieve gevolgen te hebben voor het psychosociale welbevinden van het slachtoffer (Van den Eijnden et al., 2006). De ene vorm van pesten versterkt de gevolgen van de andere vorm. “Jongeren die van beide last hebben, zijn somberder, eenzamer en hebben een negatiever zelfbeeld dan jongeren die alleen online of alleen in het echt gepest worden” (Nelis en Van Sark, 2009:108). Naar aanleiding hiervan is de verwachting dat eenzame jongeren niet alleen offline, maar ook online een groter risico lopen om slachtoffer te worden van online pesten.

Bovenstaande leidt tot de eerste hypothese van dit onderzoek:

H1: *‘Eenzaamheid verhoogt het risico op online gepest worden’*

3. Eenzaamheid en een voorkeur voor online contact

Adolescentie is de periode waarin jongeren hun identiteit vormen en contact met de ‘peers’¹ zeer belangrijk is voor hun sociale- en identiteitsontwikkeling. Sociale uitsluiting en vernedering zijn zeer pijnlijk voor een adolescent en kunnen hem of haar een eenzaam gevoel geven. Ook op internet.

Communicatie met vrienden via internet draagt volgens de ‘stimulation hypothese’ bij

¹ Een groep mensen uit de samenleving, die een vergelijkbare leeftijd, status, belang of belangstelling hebben.

aan de kwaliteit van bestaande adolescentie vriendschappen en daarmee de gemoedstoestand van de adolescent (Valkenburg & Peter, 2007). Internet kan bestaande vriendschappen dus versterken. Maar als adolescenten voor hun gevoel offline weinig kwalitatief goede vrienden hebben en toch (en misschien juist daardoor) veel op internet zitten, werken zij op een andere manier aan hun sociale contacten. Sociaal kwetsbare jongeren geven vaker de voorkeur aan online contact (Van den Eijnden et al., 2006). Zij zoeken op internet naar nieuwe vriendschappen om het gebrek aan vriendschappen te compenseren en zich minder eenzaam te voelen. Daarnaast werken zij op internet gemakkelijker aan het verbeteren van hun bestaande contacten wat bijdraagt aan een minder onbevredigend gevoel over de kwaliteit van hun vriendschappen. Dit staat ook wel bekend als de ‘social compensation’ of de ‘poor get richer’ hypothese. Een lage kwaliteit van offline vriendschappen leidt tot een grotere behoefte om te compenseren op internet (Zywica and Danowski, 2008). Voor jongeren die zich eenzaam voelen door de lage kwaliteit van offline vriendschappen kan internet dus een goed alternatief bieden voor het sluiten van nieuwe kwalitatief goede vriendschappen of verbeteren van bestaande vriendschappen. De Monitor Internet en jongeren uit 2006 toont aan dat zij zich hier daadwerkelijk minder eenzaam door voelen (Van den Eijnden et al., 2006).

Ondanks dat internet voor eenzame jongeren een uitkomst biedt voor het compenseren van hun gebrek aan (goede) vriendschappen in het echte leven, zorgt het ook voor meer risico's. Jongeren die veel internet gebruiken lijken vaker slachtoffer te worden van online pesten dan jongeren die minder op internet zitten (Erdur- Baker, 2010). Daarnaast gedragen eenzame jongeren met meestal minder sociaalvaardige eigenschappen zich ook op internet niet conform de sociale normen van hun leeftijdsgenoten; zij stralen ook online kwetsbaarheid uit. Zo is empathie een belangrijke eigenschap voor het onderhouden en opbouwen van vriendschappen, zowel offline als online (Ang en Goh, 2010). Deze eigenschap mist vaak bij jongeren die slecht vriendschappen kunnen onderhouden of opbouwen en speelt vaak ook bij eenzame jongeren een rol. Zij beschikken niet over de cognitieve empathie om emoties van anderen te kunnen begrijpen, ervaren en delen, en worden daardoor vaker het slachtoffer van online pesterijen.

Bovenstaande leidt tot de volgende twee hypothesen:

H2.1: *‘Jongeren die eenzaam zijn hebben een hoge mate van internetgebruik en daarmee een hoger risico op online gepest worden.’*

H2.2: *‘Jongeren die eenzaam zijn hebben een sterkere voorkeur voor online contact en daarmee een hoger risico op online gepest worden.’*

4. Online contact met vreemden

Een kenmerk waarop online pesten zich onderscheidt van offline pesten is dat het ook anoniem kan gebeuren. Zonder dat het slachtoffer weet wie de pester is, ontvangt hij bedreigende emails en chats van iemand met een schuilnaam (Lonnee en Trierum, 2008). Pesten op internet gaat er over het algemeen veel harder aan toe dan offline pesten (MijnKindOnline.nl). De drempel voor de pester ligt lager wanneer hij anoniem is. Hierdoor gebruikt de online pester vaak agressievere, meer discriminerende en hardere taal dan offline pesters. Ook zijn uitingen van pesten op internet, bijvoorbeeld via profielensites, vaak zichtbaar voor een grote groep. Zo kan een persoonlijk gerichte pesterij resulteren in een publieke vernedering.

Uit eerder onderzoek blijkt dat jongeren die via internet contact leggen met vreemden vaker het slachtoffer lijken te worden van online pesten dan jongeren die dit niet doen (Erdur-Baker, 2010). Aangezien jongeren met een voorkeur voor online contact op internet vaak compensatie zoeken voor het gebrek aan sociaal contact in het offline leven, komen zij vaker in aanraking met vreemden op internet. Contact met vreemden op internet kan voor sommige jongeren bijdragen aan het verlichten van de negatieve effecten van sociale afwijzing in de fysieke wereld (Subrahmanyam and Greenfield, 2008). Zo schijnt 46% van de jongeren minimaal één keer per maand via internet een nieuwe vriendschap af te sluiten (Van den Eijnden et al., 2006). Om nieuwe vrienden te maken is wederzijdse interesse nodig. Belangrijk voor een goede vriendschap is het delen van ervaringen en interesses maar ook van problemen en geheimen (Nelis & Van Sark, 2009). Dit laatste zorgt er voor dat iemand zich kwetsbaar opstelt. Jongeren die veel persoonlijke informatie via internet openbaar maken worden vaker benaderd door mensen met slechte bedoelingen (Erdur-Baker, 2010). Als zij hier vervolgens niet goed mee om weten te gaan, riskeren zij het slachtoffer te worden van online pesten of andere nare ervaringen op internet.

Bovenstaande leidt tot de derde en laatste hypothese van dit onderzoek, namelijk:
H3: *‘Jongeren met een sterke voorkeur voor online contact hebben op internet vaker contact met vreemden; dit zorgt voor een hoger risico op online gepest worden.’*

METHODEN

Onderzoeksdesign

Dit onderzoek maakt gebruik van cross-sectionele data van 2008 en 2009 uit de IVO Monitor Internet en Jongeren. Deze monitor, gestart in 2006, onderzoekt aan de hand van jaarlijkse

vragenlijsten onder scholieren van 11 – 16 jaar wat de ontwikkelingen en trends zijn in het internetgebruik van Nederlandse jongeren. Ook besteedt de monitor aandacht aan de mogelijke risico's van internetgebruik zoals internetverslaving en online pesten. Inmiddels zijn er 6 metingen uitgevoerd, de laatste in 2012.

Dataverzameling

Om de benodigde informatie te verkrijgen is er gebruik gemaakt van schriftelijke vragenlijsten. Deze vragenlijsten werden klassikaal en onder leiding van een docent afgenomen. De afname begon met een korte instructie van de docent, die daarvoor een introductiebrief ontving. De afname duurde ongeveer één lesuur. Het was voor de leerlingen toegestaan om eventuele onduidelijkheden met de docent te bespreken. De toestemming voor deelname is verkregen van de jongeren zelf, van hun ouders (met een “informed consent” brief) en van verantwoordelijken op scholen. Daarnaast werd de privacy van de leerlingen gewaarborgd door onder de leerlingen lege enveloppen te verspreiden waar ze de vragenlijst na afloop in konden stoppen. De enveloppen werden vervolgens verzegeld.

Steekproef

De eerste meting van dit onderzoek is uitgevoerd onder 4748 jongeren in maart en april 2008. Deze meting heeft enkel plaatsgevonden in het voortgezet onderwijs, waardoor de categorie ‘basisschool’ binnen het concept *schoolniveau* weg valt. De jongeren bij deze meting zijn afkomstig van twaalf verschillende middelbare scholen, verspreid door heel Nederland.

De tweede meting van dit onderzoek is uitgevoerd onder 4071 jongeren in de periode maart en april 2009. Er is in 2009 één nieuwe school voor het voortgezet onderwijs geworven, terwijl drie scholen uit eerdere metingen er voor kozen om niet nog een jaar mee te doen. Ook in 2009 ging het uitsluitend om leerlingen van scholen in het voortgezet onderwijs. De vragenlijsten in 2009 waren afkomstig van tien scholen verspreid over het hele land. De response ratio voor beide metingen was 99,5%. De belangrijkste reden van non-response is de uitval van bepaalde leerjaren en klassen door logistieke belemmering op scholen.

In Tabel 1 een overzicht van het aantal deelnemende leerlingen in 2008 en 2009 en de belangrijkste kenmerken van deze leerlingen.

Tabel 1: Het geslacht en de gemiddelde leeftijd van de leerlingen in 2008 en 2009.

<i>Geslacht</i>	<i>Leeftijd</i>					
	2008		2009		2009	
	<i>N (%)</i>	<i>N (%)</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Jongen	2324 (48,9%)	2045 (50,2%)	14,4 jaar	1,19 jaar	13,7 jaar	0,79 jaar
Meisje	2424 (51,1%)	2026 (49,8%)	14,3 jaar	1,18 jaar	13,7 jaar	0,75 jaar
Totaal	4748 (100%)	4071 (100,0%)	14,35 jaar	1,185 jaar	13,7 jaar	0,77 jaar

Meetinstrumenten

In dit cross- sectionele onderzoek zijn de vragenlijsten van de Monitor Internet en Jongeren van 2008 en 2009 opgenomen. Voor dit onderzoek werden een aantal concepten gemeten, namelijk: *internetgebruik*, *online gepest worden*, *eenzaamheid*, *voorkeur voor online contact* en *contact met vreemden*.

Onder het concept *internetgebruik* wordt het aantal uur besteed aan het gebruik van internet verstaan. Dit is gemeten met vragen als: ‘Op hoeveel dagen per week gebruik je internet voor jezelf, dus niet voor school?’ en ‘Op een dag dat je internet voor jezelf gebruikt, hoeveel tijd besteed je dan meestal aan internetten?’. De antwoordcategorieën variëren respectievelijk van ‘minder dan één dag per week’ tot ‘zeven dagen per week’ en van ‘minder dan een half uur’ tot ‘acht uur of meer’.

Het concept *online gepest worden* staat voor het herhaaldelijk vijandige of agressieve communicatie via elektronische of digitale media door individuen of groepen, bedoeld om schade of ongemak aan anderen toe te brengen (Tokunaga, 2010). Dit concept is gemeten met zeven items, waaronder: ‘Iemand maakte je belachelijk’, ‘Iemand pestte je’ en ‘Iemand beledigde je’. De volgende antwoordcategorieën werden gebruikt: ‘nooit’, ‘één keer per maand’, twee a drie keer per maand, ± ‘één keer per week’ en ‘vaker’. Voor dit onderzoek is deze variabele vanwege de scheve verdeling gedichotomiseerd naar wel of niet online gepest worden.

Het concept *eenzaamheid* is gemeten met de ‘UCLA eenzaamheidsschaal’ (Russell, 1996). Eenzaamheid wordt hierbij gemeten aan de hand van tien items. Stellingen als ‘Ik voel me alleen’, ‘ik heb geen echte vrienden’, ‘ik voel me buitengesloten door anderen’ en ‘er zijn mensen die me echt begrijpen’ werden beantwoord met vijf antwoordcategorieën ‘klopt helemaal niet’, ‘klopt niet’, ‘klopt soms wel soms niet’, ‘klopt wel’ en ‘klopt helemaal’.

Aangezien de stellingen zowel negatief als positief geformuleerd zijn, was hercodering van de items noodzakelijk om te zorgen dat zij hetzelfde concept meten. Na hercodering is de cronbach's alpha van de variabele *eenzaamheid* 0,865.

Het concept *voorkeur voor online contact* staat voor het prefereren van online contact boven contacten in het echte leven. Dit concept is met één item gemeten, namelijk: 'Hoe vaak ga je liever internetten dan dat je je tijd met anderen doorbrengt (bijvoorbeeld met vrienden of ouders)?' en wordt beantwoord met de volgende categorieën: 1. 'nooit', 2. 'zelden', 3. 'soms', 4. 'vaak' en 5. 'zeer vaak'.

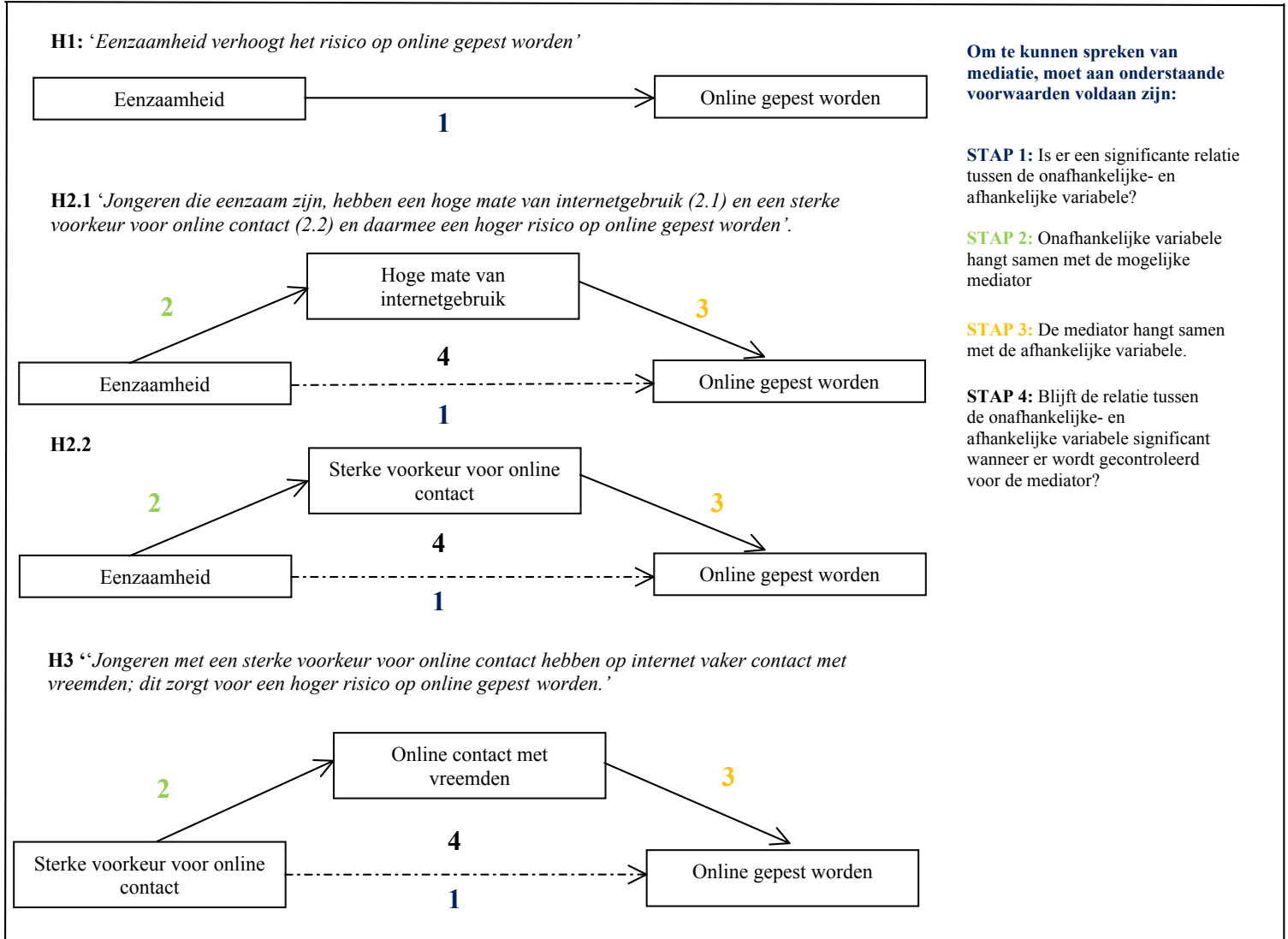
Het concept *contact met vreemden op internet* is gemeten door te vragen naar chatten in chatrooms. Dit zijn (vrijwel) altijd vreemden. Daarom wordt chatten in dit onderzoek gezien als een proxy voor contact met vreemden op internet. Dit concept wordt gemeten met de vraag: 'Hoeveel tijd besteed je aan chatten in een chatroom met mensen die je niet (goed) kent' en beantwoord met de categorieën: 'nooit', 'één dag per week of minder', 'twee of drie dagen per week', 'vier of vijf dagen per week' en '(bijna) elke dag'. Deze variabele is vanwege de scheve verdeling gedichotomiseerd naar wel of niet chatten in chatrooms met mensen die je niet (goed) kent.

Statistische analyses

Om de juistheid van de gestelde hypothesen te toetsen zijn zowel lineaire- als logistische regressie analyses gebruikt. Logistische regressie is gebruikt wanneer de dichotome variabelen *online gepest worden* en *online contact met vreemden* fungeren als afhankelijke variabele. Voor de overige analyses worden lineaire regressies gebruikt, omdat de afhankelijke variabele continu van aard is. Er is statistisch onderzocht of het verband tussen *eenzaamheid* en *online gepest worden* verloopt via drie mechanismen, namelijk: *internetgebruik*, *voorkeur voor online contact* en *online contact met vreemden*. Anders gezegd wordt er onderzocht of deze drie mechanismen een mediërende rol spelen in het verband tussen de onafhankelijke variabele *eenzaamheid* en de afhankelijke variabele *online gepest worden*. Dit onderzoek maakt gebruik van de mediatie toetsen volgens Baron and Kenny (1986). Zie Figuur 1 voor het conceptueel model per hypothese.

Om hypothese 1 te toetsen wordt door middel van logistische regressie gekeken of er een significante relatie is tussen de onafhankelijke variabele *eenzaamheid* en de afhankelijke variabele *online gepest worden*. In Figuur 1 is een stappenplan weergegeven van het uitvoeren van de analyses. Per hypothese worden verschillende stappen ondernomen om te toetsen of er sprake is van een mediatie- effect.

Figuur 1: Conceptueel model analyseplan per hypothese

Leeftijd, schoolniveau (gehercodeerd naar de categorieën: basisschool, vmbo, havo en vwo) en sekse worden meegenomen als controlevariabelen omdat deze factoren van invloed kunnen zijn op zowel de onafhankelijke- als de afhankelijke variabele.

RESULTATEN

Correlaties

In Tabel 2 zijn de correlaties tussen de onderzoeks- variabelen weergegeven. Op de correlatie tussen *internetgebruik* en *eenzaamheid* in 2008 na, hangen alle relaties significant met elkaar samen.

Tabel 2: Correlatiematrix met onafhankelijke en afhankelijke variabelen 2008 en 2009

	Eenzaamheid	Online gepest worden	Internet-gebruik	Voorkeur Online Contact	Online contact met vreemden
Eenzaamheid	-	0.121***	0.044**	0.225***	0.093***
Online gepest	0.140**	-	0.116***	0.073***	0.091***
Internetgebruik	0.001	0.113**	-	0.310***	0.195***
Voorkeur online contact	0.224**	0.105**	0.262**	-	0.139***
Online contact met vreemden	0.081**	0.087**	0.134**	0.096**	-

Noot 1: Rechts-boven diagonaal correlaties van 2009; links- onder diagonaal correlaties van 2008.

Noot 2: Zowel Spearman als Pearson correlaties zijn gebruikt. Spearman voor de correlaties tussen één of twee dichotome variabelen; Pearson voor correlaties tussen variabelen met een continue meetniveau.

Noot 3: * = $p < 0.05$; ** = $p < 0.01$; *** = $p < 0,001$

Op basis van bovenstaande correlatiematrix (Tabel 2) zijn enkele conclusies te trekken. Allereerst is aan de hand van Tabel 2 vast te stellen dat de relatie tussen *eenzaamheid* en *online gepest worden* zowel in 2008 als in 2009 significant is. Eenzame jongeren hebben een grotere kans om online gepest te worden dan niet- eenzame jongeren. Met deze bevinding is aan de eerste voorwaarde van mediatie voldaan: er is een significant verband tussen x (onafhankelijke variabele) en y (afhankelijke variabele).

Ook is uit de correlatiematrix op te maken dat er in 2009 een significant verband bestaat tussen *eenzaamheid* en *internetgebruik*. Eenzame jongeren maken meer gebruik van internet dan niet- eenzame jongeren. In 2008 wordt dit verband niet gevonden. Daarnaast is er zowel in 2008 als in 2009 een significant verband gevonden tussen *eenzaamheid* en *de voorkeur voor online contact*. Eenzame jongeren geven relatief vaker de voorkeur aan online contact boven contact in het echte leven dan niet- eenzame jongeren. Uit de correlatiematrix blijkt ook dat de *voorkeur voor online contact* en *contact met vreemden* significant met elkaar samenhangen. Er is een grote kans dat jongeren met een sterke voorkeur voor online

contact boven contact in het echte leven, vaker contact met vreemden hebben dan jongeren die die voorkeur niet hebben.

Mediatie- analyses

De toetsing van hypothesen 1, 2a, 2b en 3 is per model weergegeven in Tabel 3. De vier modellen toetsen afzonderlijk de verschillende hypothesen en gaan na of er sprake is van een mediërend verband.

Tabel 3: Mediatie- analyses 2008 en 2009

	Model 1 <i>Online gepest worden</i>		Model 2 <i>Online gepest worden</i>		Model 3 <i>Online gepest worden</i>		Model 4 <i>Online gepest worden</i>	
	Odds ratio	95% CI laag-hoog	Odds ratio	95% CI laag-hoog	Odds ratio	95% CI laag-hoog	Odds ratio	95% CI laag-hoog
2008	<i>N=4628</i>		<i>N=4530</i>		<i>N=4590</i>		<i>N=4485</i>	
Achtergrondvariabelen								
<i>Leeftijd</i>	0.865**	0.790-0.948	0.827***	0.752-0.910	0.881**	0.804-0.966	0.871**	0.793-0.956
<i>Sekse</i>	0.802*	0.650-0.991	0.845	0.681-1.049	0.849	0.686-1.052	0.885	0.714-1.097
<i>Schoolniveau</i>	0.688***	0.612-0.774	0.739***	0.654-0.835	0.687***	0.610-0.774	0.680***	0.604-0.766
Eenzaamheid	2.366***	1.996-2.804	2.429***	2.039-2.892	2.128***	1.786-2.536		
Internetgebruik			1.029***	1.021-1.037				
Voorkeur Online Contact					1.333***	1.195-1.486	1.440***	1.294-1.603
Online contact met vreemden							1.751***	1.362-2.249
Nagelkerke R²	0.073		0.075		0.083		0.060	
2009	<i>N=3990</i>		<i>N=3907</i>		<i>N=3977</i>		<i>N=3924</i>	
Achtergrondvariabelen								
<i>Leeftijd</i>	0.867*	0.769-0.977	0.822**	0.726-0.931	0.875*	0.775-0.987	0.879*	0.778-0.993
<i>Sekse</i>	1.241	0.977-1.577	1.294*	1.013-1.654	1.267	0.996-1.612	1.269	0.996-1.617
<i>Schoolniveau</i>	0.560***	0.485-0.647	0.584***	0.503-0.678	0.556***	0.481-0.643	0.569***	0.492-0.658
Eenzaamheid	2.263***	1.872-2.263	2.181***	1.796-2.648	2.074***	1.699-2.531		
Internetgebruik			1.026***	1.017-1.034				
Voorkeur Online Contact					1.238***	1.091-1.406	1.322***	1.167-1.498
Online contact met vreemden							1.853***	1.392-2.466
Nagelkerke R²	0.087		0.108		0.092		0.071	

*Noot: * = p<0.05; ** = p< 0.01; *** = p< 0,001*

Zoals ook blijkt uit de correlatiematrix (Tabel 2), laat Model 1 (Tabel 3) zien dat er zowel in 2008 als in 2009 een significant verband bestaat tussen *eenzaamheid* en *online gepest worden*. Eenzame jongeren lopen meer risico om online gepest te worden dan niet-eenzame jongeren. Daarnaast zijn de achtergrondvariabelen *leeftijd* en *schoolniveau* van invloed op de kans om wel of niet online gepest te worden. Hoe hoger de leeftijd, hoe minder groot de kans om slachtoffer te worden van online pesten. Jongeren met een laag schoolniveau hebben een significant grotere kans om slachtoffer te worden van online pesten dan jongeren met een hoog schoolniveau. Er blijkt in 2009 geen significant verschil te zijn tussen jongens en meisjes om slachtoffer te worden van online pesten. In 2008 is er wel een significant verschil te vinden. Jongens lopen in 2008 vaker dan meisjes het risico om slachtoffer te worden van online pesten.

Model 2 laat voor zowel 2008 als 2009 een significant verband zien tussen *internetgebruik* en *online gepest worden*. Jongeren die veel gebruik maken van internet blijken een grotere kans te hebben op online gepest worden dan jongeren die weinig gebruik maken van internet. In dit model is te zien dat wanneer de variabele *internetgebruik* wordt toegevoegd, het effect van *eenzaamheid* op *online gepest worden* blijft bestaan. Er is dus geen sprake van mediatie. Het verband tussen *eenzaamheid* en *online gepest worden* blijft namelijk significant, dit geldt zowel voor 2008 als voor 2009.

In Model 3 is zowel *eenzaamheid* als *de voorkeur voor online contact* opgenomen. De relatie tussen de *voorkeur voor online contact* en *online gepest worden* is zowel in 2008 als in 2009 significant. Jongeren die een grote voorkeur hebben voor online contact boven contact in het echte leven lopen meer risico om slachtoffer te worden van online pesten. Ook is in Tabel 3 te zien dat er geen sprake is van een mediërend effect. De lichte afname van de bèta's is zowel in 2008 als in 2009 verwaarloosbaar klein. Er blijft na toevoeging van de variabele *voorkeur voor online contact* een significant verband bestaan tussen *eenzaamheid* en *online gepest worden*.

Met Model 4 wordt getoetst of er een significant verband bestaat tussen de *voorkeur voor online contact* en *online gepest worden*, en of dit verband na toevoeging van de variabele *online contact met vreemden* blijft bestaan. Een grote voorkeur voor online contact boven contact in het echte leven blijkt samen te hangen met de kans op online gepest worden. Hoe meer de voorkeur uitgaat naar online contact, hoe groter het risico op slachtofferschap van online pesten. Daarnaast is er een verband tussen *online contact met vreemden* en *online gepest worden*; jongeren die op internet vaak contact met vreemden hebben, blijken een hoger risico te lopen om slachtoffer te worden van online pesten. *Online contact met vreemden* is

echter geen mediator voor de relatie tussen de *voorkeur voor online contact* en *online gepest worden*, omdat de relatie tussen deze twee variabelen significant en ongeveer even sterk blijft na toevoeging van *online contact met vreemden* aan het model.

DISCUSSIE EN CONCLUSIE

In deze studie werd onderzocht of eenzame jongeren vaker dan niet- eenzame jongeren het slachtoffer worden van online pesten en of een hoge mate van internetgebruik, een voorkeur voor online contact (boven contact in het echte leven) en online contact met vreemden een rol spelen in dit verband. De belangrijkste conclusie van dit onderzoek is dat eenzame jongeren inderdaad vaker het slachtoffer zijn van online pesten. Eenzame jongeren blijken daarnaast ook intensiever gebruik te maken van internet, een sterkere voorkeur te hebben voor online contact boven contact in het echte leven en vaker contact te hebben met vreemden op internet. Deze mechanismen blijken echter geen rol te spelen in het verband tussen eenzaamheid en online gepest worden.

Eenzaamheid en online gepest worden

De conclusie dat eenzame jongeren vaker het slachtoffer zijn van online pesten is in overeenstemming met Hypothese 1: *‘Eenzaamheid verhoogt het risico op online gepest worden’*. Deze bevinding sluit aan bij eerdere onderzoeken die een koppeling maken tussen eenzaamheid en online pesten (Norris, 2010), (Janssen en Boreel, 2000).

De relatie tussen eenzaamheid en online gepest worden werkt echter twee kanten op. Doordat dit onderzoek cross- sectioneel van aard is, is het niet mogelijk om causale uitspraken te doen. Er is een verband tussen eenzaamheid en online gepest worden, maar dit verband zegt niks over oorzaak en gevolg. Eerder werd deze conclusie getrokken door Reijntjes et al. (2010). Zij ontdekten dat internaliserende problemen van slachtoffers zich zowel voorafgaand aan het pesten als na afloop, als consequentie van pesten voor doen. Er kan als conclusie van dit onderzoek enkel gesteld worden dat jongeren die eenzaam zijn ook vaker het slachtoffer zijn van online pesten. Om causale uitspraken te kunnen doen is (langdurig) longitudinaal onderzoek nodig.

Eenzaamheid, internetgebruik en een voorkeur voor online contact

Dit onderzoek bevestigt de verwachting dat eenzame jongeren meer tijd op internet spenderen dan niet- eenzame jongeren. Dit verband werd enkel gevonden in 2009. Dit kan verklaard worden door de opkomst van sociale media. In 2009 steeg de tijdsbesteding van jongeren op sociale media ten opzichte van 2008 met bijna 10% (Van Rooij, Schoenmakers & Van de Mheen, 2011). Voor jongeren is sociale media de manier om bestaande contacten te verbeteren en nieuwe vriendschappen op te bouwen. Vooral voor eenzame jongeren met

een onbevredigend gevoel over hun kwaliteit van offline vriendschappen is dit hoofdzaak om contacten te leggen via internet (Zywica & Danowski, 2008). De toename van deze vorm van internetgebruik is een verklaring voor het feit waarom er in 2008 nog geen verband werd gevonden tussen eenzaamheid en een hoge mate van internetgebruik en in 2009 wel.

Daarnaast bevestigt dit onderzoek de verwachting dat eenzame jongeren, vaker dan niet- eenzame jongeren de voorkeur geven aan online contact boven contact in het echte leven. Eenzame jongeren voelen de behoefte om hun offline tekortkomingen aan (kwalitatief goede) vrienden te compenseren via internet. Dit bevestigt de ‘social compensation’ of ‘poor get richer’- hypothese en daarmee ook deels Hypothese 2.1 en 2.2 van dit onderzoek: *‘Jongeren die eenzaam zijn, hebben een hoge mate van internetgebruik (2.1) en een sterke voorkeur voor online contact (2.2) en daarmee een hoger risico op online gepest worden’*. Uit dit onderzoek blijkt daarnaast dat jongeren die veel tijd spenderen op internet en vaker de voorkeur geven aan online contact boven contact in het echte leven in vergelijking met jongeren die dat niet doen, vaker het slachtoffer zijn van online pesten. Toch spelen deze twee factoren geen rol in het verband tussen eenzaamheid en online gepest worden en kunnen Hypothese 2.1 en 2.2 daarom niet volledig worden bevestigd.

Een tekortkoming van dit onderzoek betreft het concept *voorkeur voor online contact*, wat in deze studie geoperationaliseerd is aan de hand van de vraag ‘Hoe vaak ga je liever internetten dan dat je je tijd met anderen doorbrengt (bijvoorbeeld met vrienden of ouders)?’. Het begrip ‘internetten’ zou in deze vraag ook opgevat kunnen worden als andere activiteiten naast online contact. Omdat het hier vergeleken wordt met offline contact werd het concept voor dit onderzoek geïmpliceerd als ‘voorkeur voor online contact’. Om dit concept voor toekomstig onderzoek specifieker te meten, zal de vraag opnieuw geformuleerd moeten worden.

Voorkeur voor online contact en online contact met vreemden

Jongeren die de voorkeur geven aan online contact boven contact in het echte leven lijken vaker online contact te hebben met vreemden dan jongeren die die voorkeur niet hebben. Dit onderzoek bevestigt dus uitkomsten van eerdere onderzoeken, waaronder het onderzoek van Erdur-Baker (2010). Daarnaast lopen jongeren die online contact met vreemden hebben een groter risico om slachtoffer te worden van online pesten dan jongeren die minder (of geen) online contact met vreemden hebben. Echter is online contact met vreemden geen verklaring voor het verband tussen de voorkeur voor online contact en online gepest worden. Hypothese 3: *‘Jongeren met een sterke voorkeur voor online contact hebben*

op internet vaker contact met vreemden; dit zorgt voor een hoger risico op online gepest worden', kan daarom niet worden aangenomen.

Een verklaring voor het feit dat jongeren met een voorkeur voor online contact vaker online gepest worden, kan simpelweg liggen aan het feit dat meer online contacten de kans vergroot op contact met een online pester. Doordat dit onderzoek niet meet welke vorm van online contact iemand heeft, kunnen er geen uitspraken gedaan worden over hoe de online pester zijn slachtoffer benadert.

Daarnaast kan een verklaring voor het feit waarom online contact met vreemden geen rol speelt in het verband tussen een voorkeur voor online contact en online gepest worden wellicht gevonden worden in het offline leven van het slachtoffer. Uit eerdere onderzoeken komt naar voren dat online pesterijen vaak hun oorsprong vinden in het offline leven van het slachtoffer (Mishna et al., 2011). Jongeren die offline gepest worden en/of niet goed in de groep liggen lopen een groter risico om ook online slachtoffer van pesten te worden. Zij hebben (voor hun gevoel) minder vrienden in het offline leven waardoor zij ook online minder beschermd worden (Scholte, 2006).

Zoals gezegd blijkt uit dit onderzoek dat jongeren die veel contact met vreemden hebben vaker dan jongeren die dit niet hebben, het slachtoffer worden van online pesten. Maar dit zegt weinig over het algemene profiel van de online pester. De kans is groot dat veel online pestincidenten worden verricht door bekenden van het slachtoffer. Toekomstig onderzoek zou hier meer focus op kunnen leggen.

Een andere tekortkoming van dit onderzoek heeft betrekking op het concept 'contact met vreemden'. Voor het operationaliseren van dit concept is de vraag gesteld: 'chat je wel eens in chatrooms met mensen die je niet (goed) kent'. Dit is een beperking voor dit onderzoek aangezien contact met vreemden via internet ook via vele andere kanalen tot stand zou kunnen komen, zoals bijvoorbeeld via sociale media of via fora. Chatten in chatrooms is sinds 2006 steeds meer van omvang afgenomen en daarom niet het beste meetinstrument voor online contact met vreemden (Van Rooij, Schoenmakers & Van de Mheen, 2011). Voor vervolgonderzoek is het raadzaam om de concepten beter te operationaliseren, zodat er stelligere uitspraken gedaan kunnen worden.

We weten uit dit onderzoek nu dat eenzame jongeren veel op internet te vinden zijn en de voorkeur vaak geven aan online contact boven contact in het echte leven. Ook hebben eenzame jongeren vergeleken met niet- eenzame jongeren meer online contact met vreemden. Eenzame jongeren lopen daarnaast op internet het risico om online gepest te

worden. Daarnaast lopen ook jongeren die de voorkeur geven aan online contact boven contact in het echte leven en jongeren die veel tijd op internet spenderen meer risico om slachtoffer te worden van online pesten. Deze onderzoeksresultaten kunnen bijdragen aan het verbeteren van voorlichting over internetrisico's aan ouders en docenten. Ook jongeren kunnen hiermee gewezen worden op de risico's van hun internetgedrag. Docenten en ouders hebben hierdoor meer grip op welke jongeren meer risico lopen op online gepest worden en kunnen hierdoor wellicht sneller ingrijpen of voorkomen.

Voor dit onderzoek is gekeken naar de jaren 2008 en 2009 omdat in andere jaren niet alle concepten uit dit onderzoek gemeten zijn. Om te achterhalen wat de reden is van het feit waarom eenzame jongeren vaker slachtoffer zijn van online pesten is vervolgonderzoek nodig en kan er wellicht gekeken worden naar andere concepten en dus ook naar andere jaren om de relevantie te verhogen. Er kan gekeken worden of andere eigenschappen en gedragingen van eenzame jongeren een rol spelen in het verband tussen eenzaamheid en online gepest worden. Het is daarbij raadzaam om voor vervolgonderzoek te kijken of een mogelijke oorzaak voor slachtofferschap van online pesten wellicht te vinden is in het offline leven van eenzame jongeren.

REFERENTIES

Ang, R.P. and Goh D. H. (2010) Cyberbullying Among Adolescents: The Role of Affective and Cognitive Empathy, and Gender. *Published online: 18 March 2010. Springer Science and Business Media, LLC 2010. Child Psychiatry Hum Dev (2010) 41:387–397*

Daft, R. & Lengel, R. (1984). Organizational information requirements, media richness and structural design. *Management Science, 32, 554-71*

Deursen, A.J.A.M. van; Dijk, J.A.G.M. van (2008), Using the internet: Skill related problems in users' online behavior. *Department of Media, Communication and Organization, University of Twente, The Netherlands*

Eijnden, R. van den; Vermulst, A.; Van Rooy, T.; Meerkerk, G-J. (2006). Monitor Internet en Jongeren: Pesten op Internet en het Psychosociale Welbevinden van Jongeren. *IVO*.

Erdur- Baker, Ö (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media Society 2010 12: 109 originally published online 24 November 2009*

Hilgard, E.R., R.C. Atkinson, R.L. Atkinson (1971). Introduction to Psychology. *New York: Hartcourt*

Janssen, H. en Boreel, A. (redactie), (2000). Geen Watjes, Geen Katjes. Sociale vaardigheden voor kinderen. *Uitgeverij Boom, Amsterdam*

Jong Gierveld J de, Tilburg T van. Uitwerking en definitie van het begrip eenzaamheid. *In: Tilburg T van, Jong Gierveld J de, editors. Zicht op eenzaamheid: achtergronden, oorzaken en aanpak. Assen: Van Gorcum, 2007: 7-14 en 15-23.*

Lindenberg, Siegwart, Oldehinkel, A.J., Ormel, J., Veenstra, R., Verhulst, F.C., Winter, A.F. de (2005). 'Pesten : Over ouders, slachtoffers, dader/slachtoffers en niet-betrokken leerlingen'.

Lonnee, H. en Trierum, A. van (2008). De Probleemwijzer. Handleiding voor het signaleren en hanteren van problemen bij jongeren. Editie voor het voortgezet onderwijs. *De Toorts, Haarlem*.

Lourido Ferreira, M.R.; Wansink, H; Smitz, M. (2009) Risicovol internetgebruik bij Haagse schoolgaande jongeren. Een exploratief onderzoek. *Epidemiologisch bulletin, 2009, jaargang 44, nummer 2*.

Mishna, F., Khoury-Kassabri, M., Gadalla, T., Daciuk, J. (2011). Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully-victims. *Children and Youth Services Review, 29 june 2011*.

Nelis, H. en Sark, Y. van (2009). Puberbrein binnenstebuiten. *Kosmos Uitgevers B.V., Utrecht/Antwerpen*

Norris, T.L. (2010). Adolescent Academic Achievement, Bullying Behavior, and the Frequency of Internet Use. *Dissertation submitted to Kent State University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, May 2010. UMT. ProQuest LLC*.

Reijntjes, A., Kamphuis, J.H., Prinzie, P. en Telch, M.J. (2010). 'Peer victimization and internalizing problems in children: A meta-analysis of longitudinal studies', *Child Abuse & Neglect. 2010;34(4):244-252*

Rooij, A.J. van, Schoenmakers, T.M., Van de Mheen, D. (2011) Nederlandse jongeren op internet: applicaties (overmatig) gebruik en de relatie met middelengebruik. Monitor internet en jongeren. *Met financiële steun van Stichting Volksbond Rotterdam, Stichting Kennisnet en ZonMW. IVO, augustus 2011*

Russell DW. (1996). UCLA Loneliness Scale (version 3): reliability, validity and factor structure. *J Personality Assess, 1996; 66(1): 20-40*.

Savelkoul M (RIVM), Tilburg TG van (VU) (2012) Wat is eenzaamheid en hoe wordt het gemeten? Nationaal Kompas Volksgezondheid, versie 4.7, 22 maart 2012 In: *Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid. Bilthoven: RIVM, <<http://www.nationaalkompas.nl>> Nationaal Kompas Volksgezondheid\Gezondheidsdeterminanten\Omgeving\Sociale leefomgeving\Eenzaamheid, 20 september 2010.* Nationaal Kompas Volksgezondheid, versie 4.7, 22 maart 2012

Scholte, R. Dr. (2006), De sociale aspecten van pesten op school. *Orthoedagogiek Gezin & Gedrag, Radboud Universiteit Nijmegen. In: Het belang van school, ouders, vrienden en buurt. Gerris, J.R.M. (redactie). Van Gorcum, 2006.*

Sonck, N. en Haan, J. de (2011) Kinderen en internetrisico's: EU Kids Online onderzoek onder 9-16-jarige internetgebruikers in Nederland. *Sociaal Cultureel Planbureau, Onderzoeksgroep Tijd, Media en Cultuur.*

Subrahmanyam, K. and Greenfield, P.(2008). Online Communication and Adolescent Relationships. *The Future of Children, Volume 18, Number 1, Spring 2008, pp. 119-146 (Article). Princeton University.*

Tokunaga, R.S. (2010) Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior, 26, 277-287.*

Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2007). Online communication and adolescent well-being: Testing the stimulation versus the displacement hypothesis. *Journal of Computer-Mediated Communication, 12(4), article 2. <http://jcmc.indiana.edu/vol12/issue4/valkenburg.html>*

Valkenburg, P. M., Schouten, A.P. & Peter, J. (2005). Adolescents' identity experiments on the internet. *New Media Society 2005 7: 383*

Zywica, J. and Danowski, J. (2008) 'The Faces of Facebookers: Investigating Social Enhancement and Social Compensation Hypotheses; Predicting Facebook™ and Offline Popularity from Sociability and Self-Esteem, and Mapping the Meanings of Popularity with

Semantic Networks. *University of Illinois, Chicago. Journal of Computer-Mediated Communication* 14 (2008) 1–34 ^a 2008 International Communication Association

Websites

MediaWijzer:

<http://www.mediawijzer.net/publiek/nieuws/Extra-aandacht-voor-digitaal-pesten>

Stichting Mijn Kind Online:

<http://www.mijnkindonline.nl/107/pesten-via-internet.htm>

Economisch Statistische Berichten:

http://esbonline.sdu.nl/esb/images/d88112_tcm445-245828.pdf

Nationaal Kompas Volksgezondheid:

<http://nationaalkompas.nl>

Nederlands Jeugd Instituut:

<http://nji.nl>